

“Ο Διχασμός του Γένους. Εθναρχία, Γένος, ανασύνταξη”

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

Με την ευκαιρία της Επετείου της Επανάστασεως του 1821, ο Σεβ. Μητροπολίτης Ναυπάκτου κλήθηκε να απαντήσει σε ερωτήσεις της δημοσιογράφου του Ραδιοφωνικού Σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος, Κατερίνας Χουζούρη, και αυτή η συζήτηση έγινε προφορικά την 17η Φεβρουαρίου 2021.

Το θέμα της συζητήσεως ήταν «ο διχασμός του Γένους: Εθναρχία, Γένος, ανασύσταση», και ετέθησαν πολλά θέματα, όπως: -οι ενωτικοί και ανθενωτικοί πριν την υποδούλωση της Πόλεως στους Οθωμανούς, -η κατάσταση της Πόλεως πριν την Άλωση της το 1453, -ο πρώτος Πατριάρχης του Γένους Γεννάδιος Σχολάριος και τα προβλήματα που αντιμετώπισε, -ο Πατριάρχης Ιερεμίας ο Β΄, -η προσφορά του Πατριαρχείου κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας, -η στάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου έναντι του Ρωμαιοκαθολικισμού και του Λουθηρανισμού, -η διείσδυση στον ορθόδοξο χώρο των δυτικών ιεραποστόλων μισιοναρίων, -ο δυτικός διαφωτισμός και ο ορθόδοξος φωτισμός, -ο διχασμός του Γένους μας κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης και μετά από αυτήν, -η κένωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η συζήτηση αυτή απομαγνητοφωνήθηκε και προσφέρεται ως μια μικρή αναφορά στην προσφορά της Εκκλησίας, τόσο κατά την Τουρκοκρατία, όσο και κατά την Επανάσταση του 1821, που πολλοί σήμερα επιμένουν να αγνοούν.

Δησιογράφος Κατερίνα Χουζούρη:

Στό πλαίσιο του δεύτερου αφιερώματος στην επέτειο των 200 ετών από την έναρξη της Έπανάστασης και τη σειρά των έκπομπών ανάμεσα στην Άλωση και την Έπανάσταση του 1821, σήμερα, αγαπητοί ακροατές, τό θέμα της έκπομπής είναι «Ο διχασμός του Γένους, Έθναρχία, Γένος, ανασύνταξη».

Προσκεκλημένος είναι ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος, ο οποίος έχει ασχοληθῇ και έχει γράψει γι' αυτά τά θέματα. Νά καλωσορίσουμε, αγαπητοί ακροατές, τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου τόν κ. Ιερόθεο και νά τόν εὐχαριστήσουμε θερμά γιά τήν συμμετοχή του στό μεγάλο αφιέρωμα πού πραγματοποιεῖ τό ραδιόφωνο τῆς Ἐκκλησίας.

Σεβασμιώτατε, Σᾶς εὐχαριστοῦμε πολύ γι' αὐτή τή δυνατότητα πού ἔχουμε νά συζητήσουμε αὐτά τά θέματα. Νά δοῦμε λίγο τα πράγματα ἀπό πολύ νωρίς, γιατί ἔχει τή σημασία του, γιά νά μπορέσουμε νά καταλάβουμε ἀκριβῶς κάποιες μεταγενέστερες καταστάσεις καί ζητήματα. Θά θέλατε νά ξεκινήσουμε λίγο ἀπό τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε μέ τούς ἐνωτικούς καί ἀνθενωτικούς. Τί ἀκριβῶς γίνεται καί τί σημαίνει αὐτό, ἂν θέλετε, γιά τήν πορεία τοῦ Ἕθνους καί τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας;

Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιερόθεος:

Ἦταν σέ πολύ ἄσχημη κατάσταση. Ἡ παλιά ἔνδοξη Αὐτοκρατορία ἦταν στήν πλήρη

παρακμή της. Αὐτά τὰ περιγράφει μέ ἕναν πολύ ρεαλιστικό τρόπο ὁ Στῆβεν Ράνσιμαν σέ δύο βιβλία του, ὅπως «Ἡ Ἀλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως», «Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἐν Αἰχμαλωσίᾳ» κλπ. Θά πῶ γιά τήν κατάσταση αὐτή πρῶτον ἀπό ἐθνικῆς πλευρᾶς καί ὕστερα ἀπό ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς.

Ἀπό πλευρᾶς ἐθνικῆς ἡ τότε Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία δεχόταν πιέσεις καί ἀπό ἀνατολή καί ἀπό δύση. Ἀπό τήν ἀνατολή οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι μετά τήν μάχη τοῦ Ματζικέρτ τό 1071 ἄρχισαν νά καταλαμβάνουν διαδοχικά ὁλόκληρη τήν Μικρά Ἀσία καί τήν Θράκη, ὁπότε οἱ Ὀθωμανοί παραμονές τῆς Ἀλώσεως ἦταν ἔξω ἀπό τά τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀπό τήν δύση μέ τήν Δ΄ Σταυροφορία τό 1204 οἱ Φραγκολατίνοι κατέλαβαν τήν Κωνσταντινούπολη καί πολλές ἄλλες περιοχές, ὁπότε ἄρχισε ἡ Φραγκοκρατία. Ἐλευθερώθηκε μέν ἡ Κωνσταντινούπολη τό 1261, ἀλλά ἦταν πιά ἡ σκιά τοῦ ἑαυτοῦ της.

Ἀπό βορρᾶ οἱ Σλαῦοι κατέρχονταν καί κατελάμβαναν διάφορες περιοχές. Μάλιστα τόν 14ο αἰῶνα ὁ Στέφανος Δουσάν εἶχε καταλάβει σχεδόν ὅλη τήν Μακεδονία καί παρά λίγο θά καταλάμβανε καί τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἐπί πλέον ἐμφανίζονταν διάφορες πανδημίες, ὅπως ἡ πανούκλα, ὁ μαῦρος θάνατος τό 1347, πού ἐξόντωσε τό 1/3 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐπομένως, ὅλα αὐτά ἀποδυνάμωσαν τόν πληθυσμό τῆς Αὐτοκρατορίας, οὐσιαστικά παρέμεινε μόνον ἡ Κωνσταντινούπολη, καί ὁ ἐλληνικός πληθυσμός τῆς Πόλεως τίς παραμονές τῆς Ἀλώσεως ἀνερχόταν περίπου στίς 50.000 κατοίκους.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, κατά τήν πολιορκία τῶν Ὀθωμανῶν ἔδωσε ἐντολή στόν γραμματέα του Φραντζῆ νά κάνη ἀπογραφή τῶν ἀνδρῶν μαζί μέ τούς μοναχοὺς πού θά μπορούσαν νά φέρουν ὅπλα. Ὅταν ἀνεκοίνωσε στόν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο ὅτι ὑπῆρχαν μόνον 4.983 Ρωμηοί καί 2.000 περίπου ξένοι, τότε ἐκεῖνος ἐξεπλάγη καί εἶπε στόν Φραντζῆ νά μήν ἀνακοινώσῃ αὐτό τό γεγονός στόν κόσμο γιά νά μή πανικοβληθοῦν. Ἀντίθετα ἔξω ἀπό τά τείχη τῆς Πόλεως ἦταν 80.000 Ὀθωμανοί.

Ἀπό ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἀντιπαλότητα μεταξύ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί Λατίνων. Κυρίως ἀπό τόν 11ο αἰῶνα, πού ἔγινε τό πρῶτο Σχίσμα, μέχρι τήν Δ΄ Σταυροφορία. Ἐπίσης, αὐτή ἡ ἀντιπαλότητα αὐξήθηκε μέ τίς συζητήσεις μεταξύ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί τοῦ Βαρλαάμ, ὅπως ἐπίσης καί μέ τίς προσπάθειες ἐνώσεως μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων καί τῶν Λατίνων, ὅπως ἦταν ἡ Σύνοδος στήν Φερράρα-Φλωρεντία τό 1438-1439.

Είναι χαρακτηριστικό ότι την κρίσιμη αυτή περίοδο, δηλαδή τις παραμονές της Άλωσης, δεν υπήρχε Πατριάρχης. Ο Γρηγόριος Γ΄ Μάμμας πού ήταν ένωτικός είχε παραιτηθῆ τό 1450 καί εἶχε πάει στήν Ἰταλία. Τότε ἀπεστάλη τό 1452 ἀπό τόν Πάπα ὡς Καρδινάλιος ὁ Ἰσίδωρος πρῶην Κιέβου, ὡς Λεγάτος στήν Κωνσταντινούπολη.

Μάλιστα πρέπει νά γνωρίζουμε ὅτι στίς 12 Δεκεμβρίου τοῦ 1452 ἐγένε ἐπίσημη Λειτουργία στήν Ἀγία Σοφία μέ τήν παρουσία τοῦ Αὐτοκράτορα, τοῦ Καρδινάλιου Ἰσίδωρου, στήν ὁποία μνημονεύθηκε ὁ Πάπας καί διαβάστηκαν οἱ ἀποφάσεις τῆς ἔνωσης τῶν Ἐκκλησιῶν στήν Φλωρεντία. Οἱ ἀνθενωτικοί δέν συμμετεῖχαν σέ αὐτή τήν θεία Λειτουργία.

Μόνον τό τελευταῖο βράδυ πρίν τήν Ἄλωση, πού ἐγένε ἡ τελευταία θεία Λειτουργία, ἡ πίκρα εἶχε παραμεριστεῖ καί ὅλος ὁ λαός εἶχε ἔρθει στήν Ἀγία Σοφία νά ἐξομολογηθῇ, νά κοινωνήσῃ, ἀδιαφορώντας, ὅπως λέγει ὁ Ράνσιμαν, «ἄν τήν Κοινωνία θά τοῦ τήν ἔδινε Ὁρθόδοξος ἢ Καθολικός».

Πρόκειται γιά τραγική κατάσταση, ἡ ὁποία προηγήθηκε τῆς Ἀλώσεως.

Κ.Χ.: Ἄρα, Σεβασμιώτατε, δέν θά ἦταν ὑπερβολικό νά ποῦμε ὅτι εἶναι τραγική ἡ κατάσταση λίγο πρίν τήν Ἄλωση. Σεβασμιώτατε, σέ αὐτήν τήν κατάσταση, λοιπόν, πῶς ἀντιμετωπίζει ἡ αὐτοκρατορία τόν κίνδυνο πού ἔρχεται ἀπό ἀνατολάς;

ΝΙ: Τό βασικό εἶναι ὅτι χρόνια πρίν ἀπό τήν Ἄλωση ὅλοι ἔβλεπαν ὅτι ἐρχόταν ἡ καταστροφή στήν ἀπομείνασα τότε Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, ὅλοι ἔβλεπαν ὅτι πλησιάζουν οἱ Ὀθωμανοί καί φυσικά γίνονταν πολλές συζητήσεις γιά τό τί πρέπει νά κάνουν γιά νά διασώσουν τήν πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπό τόν ὄλεθρο.

Τότε διατυπώθηκαν τρεῖς προτάσεις γιά τήν διάσωση τῆς Πόλεως, πού ἐκπροσωποῦσαν τρία βασικά ρεύματα.

Τό πρῶτο ρεῦμα ἐκφράσθηκε ἀπό τόν Μητροπολίτη Νικαίας Βησσαρίωνα, ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία θά σωζόταν ἄν ὑποτασσόταν ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στόν Πάπα καί ἐκεῖνος ἔστελνε δυνάμεις γιά νά ἀναχαιτίσουν τούς Τούρκους, καί αὐτό σήμαινε τήν ἔνωση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τό Βατικανό.

Τό δεύτερο ρεῦμα ἐκφράσθηκε ἀπό τόν Γεώργιο Γεμιστό Πλήθωνα, ὁ ὁποῖος πρότεινε νά ἐπιστρέψῃ τό Κράτος στά ἀρχαῖα πλατωνικά πρότυπα μέ διάφορες μεταρρυθμίσεις. Ὁ ἴδιος ἦταν πλατωνιστής φιλόσοφος. Ἦταν ἓνα οὐτοπιστικό σχέδιο.

Τό τρίτο ρεῦμα ἐκφράσθηκε ἀπό τόν Γεώργιο Γεννάδιο – Σχολάριο, ὁ ὁποῖος

έξεφραζε καί τίς απόψεις τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, Μητροπολίτου Ἐφέσου, ὁ ὁποῖος πίστευε ὅτι τό Γένος γιά νά σωθῇ ἀπό τήν καταστροφή ἔπρεπε νά στηριχθῇ στίς δικές του πνευματικές δυνάμεις, ὅπως ἐκφραζόταν ἀπό τήν διδασκαλία τῶν ἡσυχαστῶν Πατέρων.

Ἀπό τά τρία αὐτά ρεύματα τελικά ἡ ἱστορία δικαίωσε τήν ἀπόφαση τοῦ Γενναδίου Σχολάριου, ὁ ὁποῖος ἔγινε καί ὁ πρῶτος Πατριάρχης τοῦ ὑποδούλου Γένους καί ἐφήρμοσε στήν πράξη τήν διάσωση τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως, γιατί μέσα ἀπό αὐτήν τήν παράδοση θά μπορούσα νά ἀντιμετωπίσουν καί τούς ἐξωτερικούς κινδύνους. Τελικά αὐτό τό ρεῦμα ἦταν τό πῖο ρεαλιστικό καί σωτήριο γιά τό Γένος, γιατί τό διαφύλαξε καθ' ὅλη τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, ὥστε νά μή χάση τήν ἐκκλησιαστική παράδοση, τήν ἐλληνική γλώσσα καί ὅλο τόν ρωμέικο πολιτισμό.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, νά μείνουμε λίγο στόν πρῶτο Πατριάρχη μετά τήν Ἄλωση, τόν Γεννάδιο Σχολάριο. Θά θέλετε νά μᾶς δώσετε κάποια στοιχεῖα παραπάνω γιά τό πῶς ἀντιμετώπισε τήν ὅλη κατάσταση πού δημιουργήθηκε μετά τήν Ἄλωση πιά;

ΝΙ: Ὅπως εἶπα προηγουμένως, ὅταν ἔπεσε ἡ Πόλη δέν ὑπῆρχε Πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη. Οἱ κάτοικοι τῆς Πόλεως ὕστερα ἀπό τήν Φερράρα-Φλωρεντία (1438-39) ὅπου ἔγινε ἡ ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶχαν διαιρεθῇ σέ ἑνωτικούς καί ἀνθενωτικούς. Ὁ Γρηγόριος Μάμμας ἐπειδή ἦταν ἑνωτικός εἶχε παραιτηθῇ τό 1450 καί ἔφυγε στήν Ἰταλία. Ὑπάρχει μιά πληροφορία ὅτι τότε ἐξελέγη Πατριάρχης ὁ Ἀθανάσιος Β΄, ἀλλά ἀμφισβητεῖται, γιατί δέν εὐρέθησαν οὔτε καί τά Πρακτικά τῆς ἐκλογῆς του.

Ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητής, ὅταν κατέλαβε τήν Κωνσταντινούπολη βρῆκε μιά πόλη ἀποδεκατισμένη. Σᾶς εἶπα προηγουμένως ὅτι πρίν τήν Ἄλωση κατοικοῦσαν περίπου 50.000 κάτοικοι. Μετά τήν Ἄλωση τῆς Πόλεως σφαγιάσθηκαν καί χάθηκαν πάρα πολλοί κατά τήν πολιορκία, πολλοί αἰχμαλωτίστηκαν καί ἄλλοι ἔφυγαν. Ὁ Σουλτάνος κράτησε μερικές συνοικίες μέ Χριστιανούς. Ἀλλά ἐπειδή δέν ἤθελε νά εἶναι ἄδεια ἡ Πόλη μετέφερε Ρωμηούς ἀπό ἄλλες περιοχές, ἀκόμη καί ἀναγκαστικά. Πάντως, ἕναν αἰῶνα μετά τήν Ἄλωση, στά μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος, στήν Κωνσταντινούπολη ζοῦσαν περίπου 30.000 οἰκογένειες, δηλαδή περίπου 150.000 ἄνθρωποι.

Μέσα σέ ὅλη αὐτήν τήν προοπτική ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητής ἀναζητοῦσε νά βρῇ ἕναν ἀρχηγό τῶν Ρωμηῶν, δηλαδή ἕναν Πατριάρχη. Εἶχε διαιρέσει τήν ἐπικράτειά του σέ μιλέτ, δηλαδή ἔθνη, ἥτοι Μουσουλμάνους, Ρωμηούς, Ἑβραίους κλπ. καί ἤθελε νά θέσῃ σέ κάθε ἔθνος καί ἕναν ἡγέτη, πού θά δίνη ἀναφορά στόν Μωάμεθ καί νά ἔχη εὐθύνη γιά τήν διοίκηση τῶν Ρωμηῶν.

Ὁ Ράνσιμαν γράφει ὅτι ἀφοῦ ὁ Μωάμεθ ἔκανε μερικές ἔρευνες, κατέληξε στό νά προτείνῃ ὡς Πατριάρχη τόν Γεώργιο Γεννάδιο Σχολάριο, πού τότε ἦταν μοναχός. Ὅπως εἶπα προηγουμένως, ὁ Σχολάριος ἀκολουθοῦσε τήν παράδοση τοῦ ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, συμμετεῖχε στήν Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, κατάλαβε ὅμως ὅτι ἐν ὄψει τοῦ ἐπερχόμενου κινδύνου ἔπρεπε οἱ Ρωμηοί νά σταθοῦν στά δικά τους πόδια, στήν δική τους παράδοση. Ἐπομένως, ἦταν ἕνας ἐπιφανής λόγιος, ἦταν σεβαστός ἀπ' ὅλους γιά τήν εὐθύνητά του καί ἐξέφραζε τήν ἀνθενωτική τακτική.

Ὁ Γεώργιος Σχολάριος εἶχε αἰχμαλωτιστεῖ κατά τήν Ἄλωση καί βρισκόταν στήν κατοχή ἑνός πλουσίου Τούρκου στήν Ἀδριανούπολη –ὁ ὁποῖος εἶχε ἐντυπωσιασθῇ ἀπό τήν σοφία του– καί εἶχε ἀπευλευθερωθῇ. Ὄταν ὁ Σουλτάνος διαπίστωσε ὅλα αὐτά τά προσόντα αἰσθάνθηκε ὅτι δέν θά εἶχε ἐπικοινωνία μέ τήν Δύση.

Ἡ ἐνθρόνισή του ἔγινε τήν 5η Ἰανουαρίου 1454. Ὁ Μωάμεθ τοῦ ἔδωσε τά ἐμβλήματα τοῦ ἀξιωματός του, δηλαδή ἄμφια, ποιμαντορική ράβδος καί ἐπιστήθιο σταυρό. Καί τοῦ εἶπε: «ἔσο Πατριάρχης μέ καλή τύχη καί νά εἶσαι βέβαιος γιά τήν φιλία μας καί γιά ὅλα τά προνόμια πού εἶχαν οἱ Πατριάρχες πρίν ἀπό σένα».

Ἔτσι, λοιπόν, ὁ πρῶτος Πατριάρχης τοῦ Γένους μετά τήν Ἄλωση γίνεται Ἐθνάρχης. Ἀρχισε νά συγκροτῇ τήν ἐκκλησιαστική ζωή. Ὁ Μωάμεθ τοῦ ἔδωσε φερμάνι, μέ τό ὁποῖο τοῦ ἔδινε διάφορα προνόμια, ἥτοι σεβασμό τοῦ προσώπου του, ἀπαλλαγή ἀπό τούς φόρους, ἐλευθερία κινήσεως, ἀσφάλεια στήν κίνησή του καί τό δικαίωμα νά μεταβιβάζῃ αὐτά τά προνόμια στους διαδόχους του.

Ὡς Πατριάρχης τοῦ Γένους ἔγινε καί ἀρχηγός τοῦ Ρωμαϊκοῦ Μιλέτ, δηλαδή Ἐθνάρχης. Τά Πατριαρχικά δικαστήρια εἶχαν πλήρη δικαιοδοσία γιά ὅλες τίς ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν τούς Ρωμηούς, δηλαδή γιά γάμους, διαζύγια, ἐπιτροπεία ἀνηλίκων, διαθήκες κλπ.

Ἐπομένως, ὁ λόγιος αὐτός Πατριάρχης, ἔθεσε τό σχέδιο τῆς συγκροτήσεως καί διατηρήσεως τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως καί, βεβαίως, ἦταν ἐπιφυλακτικός πρὸς τήν δύση, ἡ ὁποία στό παρελθόν εἶχε διαψεύσει ὅλες τίς προσδοκίες τῶν Ρωμηῶν γιά βοήθεια ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, οἱ Πατριάρχες πού ἀκολούθησαν συνέχισαν τήν ἴδια πορεία;

Θά μπορούσαμε νά ποῦμε δηλαδή ὅτι τό Πατριαρχεῖο κράτησε τήν ὀρθόδοξη πίστη καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας;

ΝΙ: Βεβαίως, αὐτό ἰσχύει κατά βάση. Ὁ ἐκάστοτε Πατριάρχης κληρονομοῦσε ὅλα τά προνόμια τοῦ Ἐθνάρχου, διοργάνωνε τήν ἐκκλησιαστική ζωή, ὕστερα ἀπό τό μεγάλο σόκ τό ὁποῖο ὑπέστησαν ἀπό τήν Ἄλωση τῆς Πόλεως καί τήν ὀλοσχερῇ καταστροφή τῆς Χριστιανικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ κατά τόπους Μητροπολίτες ἦταν ὑπεύθυνοι ἔναντι τοῦ Πατριάρχου νά διευθύνουν τούς Ρωμηούς καί ἦταν καί πρόεδροι τῆς Δημογεροντίας. Διοργάνωσαν τήν λατρεία, ἀνέπτυσαν ὅπου ἦταν δυνατόν τήν λατρεία καί προστάτευαν τούς Ρωμηούς. Αὐτό τό ἔκαναν μέ πολλές θυσίες, στερήσεις καί ἀντιδράσεις.

Ἀπλῶς ἐδῶ νά ἀναφέρω τό παράδειγμα τοῦ Μεγάλου Πατριάρχου Ἱερεμία Β΄ τοῦ Τρανοῦ, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε 83 χρόνια μετά τήν Ἄλωση (1536-1595) καί ἔγινε Πατριάρχης τό 1572.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό 1593 συγκάλεσε Σύνοδο καί ἀποφάσισε νά παροτρύνῃ τούς Μητροπολίτας νά ἱδρύσουν σχολεῖα στίς Ἐπαρχίες τους γιά νά μαθαίνουν οἱ Ρωμηοί τήν ἐλληνική γλῶσσα καί τήν ὅλη παράδοση τοῦ Γένους. Στήν ἀπόφαση αὕτη καθορίζεται ὁ σκοπός τῆς δημιουργίας τῶν Σχολείων, «ὥστε τά θεῖα καί ἱερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθεῖν δέ κατά δύναμιν τοῖς ἐθέλουσιν διδάσκειν καί τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις».

Μέχρι τήν ἐποχή τοῦ Ἱερεμίου Β΄ ὑπῆρχε μόνον ἓνα ἐλληνικό ἐκπαιδευτικό Ἰδρυμα στήν Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία, δηλαδή ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή. Τότε ἄνοιξαν 7 ἐλληνικά σχολεῖα, ἥτοι στήν Ἀθήνα, τήν Λιβαδειά, τήν Χίο, τήν Σμύρνη, τίς Κυδωνιές, τήν Πάτμο, τά Ἰωάννινα. Στήν συνέχεια ἱδρυσε καί ἄλλα 40 σχολεῖα σέ ὅλη τήν Ἐπικράτεια.

Ἡ Ἐκκλησία καλλιέργησε σέ μεγάλο βαθμό τήν παιδεία, κρατώντας τήν ἐλληνική γλῶσσα καί τήν ὀρθόδοξη παράδοση καί ὅπου δέν ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα ἱδρύσεως σχολείων γιά τήν συμπλήρωση περισσοτέρων γνώσεων, εἶχε καθιερωθῇ ἡ μυστική διδασκαλία, διαβάζοντας τό ψαλτήρι, τά μηναῖα καί εἶναι αὐτό πού λέμε «Κρυφά Σχολεῖα».

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, στή ροή τοῦ λόγου σας εἶπατε ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας συγκάλεσε τή Σύνοδο καί σκεπτόμουν τό ἐξῆς, τό ὁποῖο εἶναι πολύ σημαντικό, συνήθως δέν στεκόμαστε σ'αὐτό. Στά 400 χρόνια τῆς σκλαβιάς συνεχίζεται ἡ λειτουργία τῆς Συνόδου. Λέμε πολλές φορές ὁ Πατριάρχης, ἴσως δέν μένουμε λίγο καί στό γεγονός ὅτι συγκαλεῖται ἡ Σύνοδος, συνέρχεται ἡ Σύνοδος, ἀποφασίζει. Δέν εἶναι πολύ σημαντικό ὅτι ἀκόμη καί ἐκεῖνα τά χρόνια ὁ συνοδικός θεσμός

έξακολουθεῖ νά εἶναι ζωντανός;

NI: Βεβαίως, γίνονταν Σύνοδοι συνεχῶς, καί στό Πατριαρχεῖο, Πατριαρχικές Σύνοδοι, ἀλλά γινόταν καί Σύνοδοι τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Δηλαδή, ὁ ἐκάστοτε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦταν, ὅπως εἶπα, ἐθνάρχης, ἦταν ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ἔδινε λόγο στόν Σουλτάνο καί ἐν ὀνόματι καί τῶν ἄλλων Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς.

Ὅποτε στήν συγκεκριμένη ἐδῶ περίοδο, πού εἶναι ὁ Ἱερεμίας ὁ Β΄ ὁ Τρανός, καί ἀνέφερα τήν Σύνοδο τοῦ 1593, εἶναι Σύνοδος ὅλων των Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, δηλαδή ἐννοῶ καί τοῦ Ἀλεξανδρείας καί τοῦ Ἀντιοχείας καί τοῦ Ἱεροσολύμων. Καί ἦταν σημαντική ἡ Σύνοδος αὕτη πού ἀποφάσισε διάφορα ζητήματα μεταξύ αὐτῶν ἦταν καί τό θέμα τῶν σχολείων.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, θά θέλατε τώρα νά δοῦμε ποιά ἦταν ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν Πατριαρχῶν ἀπέναντι στόν Ρωμαιοκαθολικισμό καί τόν Λουθηρανισμό;

NI: Αὐτό εἶναι ἓνα πολύ ἐνδιαφέρον ἐρώτημα. Γνωρίζουμε ὅτι γιά τήν Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας τό 1438-39, λίγα χρόνια πρίν τήν Ἄλωση, πού ἐπιχειρήθηκε ἡ ἔνωση μεταξύ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν Λατίνων, ὑπῆρχαν ἀντιδράσεις καί ἐπιφυλάξεις, γιατί οἱ Ὁρθόδοξοι ἔβλεπαν τά λάθη καί τίς αἱρέσεις πού εἰσήγαγαν οἱ Λατίνοι στίς θεολογίες τους.

Αὐτά ὅμως τά λάθη πού προέρχονταν ἀπό τόν Πάπα, τά ἔβλεπαν οἱ ἴδιοι οἱ Χριστιανοί τῆς Δύσεως, γι' αὐτό στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα, λίγες δεκαετίες μετά τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ξέσπασε μιά μεγάλη ἐπανάσταση στήν Εὐρώπη, ἡ ὁποία λέγεται Μεταρρύθμιση. Ὁ Λούθηρος ἀντέδρασε στίς ὑπερβολές τοῦ Πάπα, τό ἴδιο ἔκαναν καί ἄλλοι Μεταρρυθμιστές, ὅπως ὁ Καλβῖνος, ὁ Ζβίγγλιος καί οἱ Ἀγγλικανοί, γιά διαφόρους λόγους ὁ καθένας ἀπό αὐτούς. Ἀπό αὐτήν τήν θρησκευτική ἐπανάσταση συνταράχθηκε συνθέμελα ἡ δυτική Εὐρώπη. Νομίζω ὅτι αὐτό δικαίωσε τούς ὀρθοδόξους ἀνθενωτικούς, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπαν τά λάθη τοῦ Πάπα καί δέν ἤθελαν νά ἐνωθοῦν μαζί του.

Ὁ Στῆβεν Ράνσιμαν στό βιβλίο του «Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἐν αἰχμαλωσίᾳ» Β΄ τόμος, περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια πολύ ἐνδιαφέροντα.

Τό πρώτο κεφάλαιο έχει τίτλο «Κωνσταντινούπολη καί Ρώμη». Ἡ Ρώμη ἤθελε τήν ἔνωση μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀλλά οἱ Ὁρθόδοξοι δέν ξεχνοῦσαν τίς προσπάθειες πού ἔκαναν οἱ Πάπες νά καθυποτάξουν τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅπως ἔγινε μέ τήν Δ΄ Σταυροφορία, τό 1204, καί μέ τήν Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας, κυρίως ὅτι δέν τούς βοήθησαν καθόλου νά ἀντιμετωπίσουν τήν ἐπέλαση τῶν Τούρκων.

Τό δεύτερο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ἡ Λουθηρανική προσέγγιση» καί ἀναλύεται ὅτι οἱ Λουθηρανοί θεολόγοι τῆς Τυβίγγης προσπάθησαν νά προσεγγίσουν τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὅταν Πατριάρχης ἦταν ὁ Ἱερεμίας ὁ Β΄ ὁ Τρανός.

Τότε ἀναπτύχθηκε μιά ἀλληλογραφία μεταξύ τους, ἔγινε ἓνας θεολογικός διάλογος, οἱ Λουθηρανοί διατύπωσαν τίς θεολογικές θέσεις τους, ὁ Πατριάρχης ἀπαντοῦσε μέ ὀρθόδοξα ἐπιχειρήματα καί ἀντέκρουσε τίς ἀπόψεις τους καί τελικά ὁ διάλογος αὐτός δέν εἶχε κάποιο ἀποτέλεσμα.

Τό τρίτο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ὁ Καλβινιστής Πατριάρχης» καί ἀναφέρεται στόν Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη, πού ἐξελέγη Πατριάρχης τό 1620. Δηλαδή, στήν ἐποχή του κυκλοφόρησε μιά ὁμολογία ὀρθόδοξου πίστεως μέ καλβινιστικές ἀρχές καί ἐφημολογεῖτο ὅτι συντάκτης ἦταν ὁ Πατριάρχης Κύριλλος. Ὑπῆρξαν μεγάλες ἀντιδράσεις ἀπό πλευρᾶς Ὁρθοδόξων, ἀλλά καί ἀπό τούς Ρωμαιοκαθολικούς, οἱ ὁποῖοι δέν ἤθελαν τήν ἐπικοινωνία μεταξύ Ὁρθοδόξων καί Λουθηρανῶν, οἱ Λατῖνοι τόν κατηγοροῦσαν στούς Τούρκους ὅτι ἐτοίμαζε ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων μέ τήν βοήθεια τῶν Ρώσων καί οἱ Τοῦρκοι τόν συνέλαβαν καί τόν στραγγάλισαν.

Τό τέταρτο κεφάλαιο φέρει τίτλο «Τό Ἀγγλικανικό πείραμα». Δηλαδή, διάφοροι ὀρθόδοξοι θεολόγοι πλησίασαν τούς Ἀγγλικανούς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπομακρυνθῇ ἀπό τόν Πάπα καί ἤθελαν νά ἔχουν σχέση μέ τούς Ὁρθόδοξους. Τότε ἰδρύθηκε ἓνα κοινό Κολλέγιο στήν Ὁξφόρδη, στό ὁποῖο σπούδαζαν καί Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί. Ἐγιναν συζητήσεις Ὁρθοδόξων καί Ἀγγλικανῶν, κυρίως γιά τόν ὅρο «μετουσίωση» στό Μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀλλά δέν εὐοδώθηκε αὐτή ἡ προσπάθεια.

Τά ἀνέφερα αὐτά, γιά νά δῆτε ὅτι κατά τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἐπεδίωκαν τόσο οἱ Ρωμαιοκαθολικοί ὅσο καί οἱ Προτεστάντες καί Ἀγγλικανοί νά ἔχουν ἐπικοινωνία μέ τούς Ὁρθοδόξους γιά νά τούς προσεταιριστοῦν στόν πόλεμο πού εἶχαν μεταξύ τους, ἀλλά οἱ Ὁρθόδοξοι Πατριάρχες κράτησαν τήν ὀρθόδοξη πίστη.

Μάλιστα δέ καθ' ὅλη τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ἔγιναν διάφορες Γενικές Σύνοδοι πού ἔχουν πολύ μεγάλο ἐνδιαφέρον, γιατί στίς ἀποφάσεις τους φαίνεται καθαρά ὅτι κράτησαν τήν ὀρθόδοξη πίστη καί παράδοση. Νά ἀναφέρω τίς

Συνόδους αυτές.

Τό 1638 ἔγινε Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπως καί τό 1642 στήν Κωνσταντινούπολη καί στό Ἱάσιο ἐναντίον τῆς Λουκαρείου Ὁμολογίας, οὐσιαστικά ἐναντίον τῶν Προτεσταντῶν. Τό 1672 ἔγινε Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολη καί τά Ἱεροσόλυμα καί ἀπαντήθηκαν ἐρωτήματα πού ἐτέθηκαν ἀπό τούς Ρωμαιοκαθολικούς καί τούς Διαμαρτυρόμενους. Τό 1691 ἔγινε Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολη μέ ἀφορμή τίς ἀπόψεις τοῦ καλβινίζοντος Ἰωάννου Καρυοφύλλη. Τό 1716-25 ἔχουμε τήν ἀπόφαση τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς γιά τούς Ἀγγλικανούς. Τό 1722 ἐκδίδεται Ἐγκύκλιος τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τούς ὀρθοδόξους Ἀντιοχεῖς γιά τήν Λατινική προπαγάνδα. Τό 1727 δημοσιεύθηκε ἡ Ὁμολογία Πίστεως τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιά τήν Λατινική προπαγάνδα. Τό 1836 δημοσιεύθηκε Ἐγκύκλιος τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων. Τό 1838 ἔγινε Σύνοδος στήν Κωνσταντινούπολη κατὰ τῶν λατινικῶν καινοτομιῶν. Τό 1848 δημοσιεύθηκε ἡ ἀπάντηση τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς στόν Πάπα Πίο Θ΄, ὅπου ἐκτίθενται οἱ θεολογικές διαφορές μεταξὺ Ὁρθοδόξων καί Λατίνων.

Ἀπ’ ὅλα αὐτά φαίνεται ὅτι καθ’ ὅλη τήν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μαζί μέ τά Πατριαχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἡ λεγόμενη Τετράρχια, κράτησαν τούς Ρωμηούς μέσα στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση καί τήν Ἐκκλησία καί ταυτόχρονα ἔκαναν διάλογο καί μέ τούς Λατίνους καί τούς Προτεστάντες, ὁ ὁποῖος κατὰ βάση ἔγινε μέσα στά πλαίσια τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς παραδόσεως. Ἔτσι ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό αὐτή τήν πλευρά ἔχει νά ἐπιδείξη ἓνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

Ἐδῶ πρέπει νά ἀναφέρω τήν περίπτωση τοῦ Ἱερεμία τοῦ Β΄ τοῦ Τρανοῦ, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἔκανε διάλογο μέ τούς Λουθηρανούς θεολόγους τῆς Τυβίγγης καί δέν ἐπηρεάστηκε καθόλου ἀπό τίς δικές τους ἀρχές, ἀλλά ἀρνήθηκε νά εἰσάγη στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τό νέο ἡμερολόγιο πού καθιέρωσε ὁ Πάπας Γρηγόριος, γιά νά μή γίνη αἰτία προπαγάνδας τῶν Λατίνων στούς Ὁρθοδόξους. Καί στίς δύο περιπτώσεις ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας κράτησε ὀρθόδοξη στάση ἀπέναντι σέ αὐτές τίς προσπάθειες δεισδύσεως στήν ὀρθόδοξη ἀνατολή. Συγχρόνως ἔκανε μιὰ περιοδεία πού κράτησε περίπου δύο χρόνια στήν Ρωσία, γιά νά ἀποκτήσῃ τήν εὐνοια τοῦ Τσάρου, ὥστε ἐκεῖνος νά πιέσῃ τούς Ὁθωμανούς νά ἀφήσουν τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐλεύθερη. Κατά τήν περιοδεία αὐτή ἔδωσε καί τήν Πατριαρχική ἀξία καί τιμή στόν Μητροπολίτη Μόσχας τό 1589.

Κ.Χ.: Μᾶς εἶπατε, λοιπόν, Σεβασμιώτατε, ὅτι οἱ Πατριάρχες, σχεδόν στό σύνολό τους μένουν πιστοί στό ὀρθόδοξο δόγμα. Ὅμως ἓνα ζήτημα πού ἀντιμετώπισε ἡ

Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία αὐτὴν τὴν περίοδο εἶναι καὶ ἡ ἔλευση μισιοναρίων, τῶν δυτικῶν ἱεραποστόλων δηλαδή, οἱ ὁποῖοι μέ πρόσχημα τὴν παροχὴ οἰκονομικῆς ἢ ἄλλης βοήθειας ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἢ καὶ χωρὶς πρόσχημα σέ μερικές περιπτώσεις, ἐπιχείρησαν νά προσηλυτίσουν τὸν λαό. Πῶς ἀντιμετώπισε αὐτό τό ζήτημα τό Πατριαρχεῖο;

ΝΙ: Ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀπάντηση, καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχαν ἔντονες προσπάθειες διεισδύσεως τῶν δυτικῶν Χριστιανῶν, Λατίνων καὶ Προτεστάντων, μέσα στίς ὀρθόδοξες περιοχές καὶ ἡ προπαγάνδα ὑπὲρ τῶν ἀπόψεών τους. Τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα ἀντιδροῦσαν μέ σθένος.

Αὐτὴ ἡ διείσδυση γινόταν μέ πολλοὺς τρόπους, ὅπως γιὰ παράδειγμα μέσα ἀπὸ τίς διπλωματίες, τοὺς πρεσβευτές τῶν διαφόρων δυτικῶν κρατῶν πού ἦταν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ σέ ἄλλα τμήματα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατίας. Οἱ πρεσβευτές τῶν δυτικῶν κρατῶν προσπαθοῦσαν νά πιέσουν καὶ νά ἐπηρεάσουν τὴν Ὑψηλὴ Πύλη μέ διαφόρους τρόπους, γιὰ νά ἔχουν ἐλευθερίαν κινήσεων καὶ νά ἐνεργοῦν προσηλυτιστικά.

Ἐπὶ πλέον δημιουργήθηκαν διάφορες κινήσεις μισιοναρίων, δηλαδή ἱεραποστόλων, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦσαν μία ἱεραποστολή μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων γιὰ νά προσηλυτίσουν τοὺς Ὁρθοδόξους στίς παραδόσεις τους καὶ στίς ὁμολογίες τους. Αὐτό ἐγίνε καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Γιὰ τό θέμα τῶν μισιοναρίων ἔκανε σπουδαία ἔρευνα ὁ ἀείμνηστος π. Γεώργιος Μεταλληνός, ὁ ὁποῖος ἀνέλυσε τὰ θέματα αὐτά σέ πολλὰ βιβλία του. Ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα πιὸ ὀργανωμένα γίνεται ἐπέκταση τῶν προτεσταντικῶν αὐτῶν Ὁμολογιῶν στὸν ἐλληνικὸ χῶρο. Πρόκειται γιὰ ἱεραποστολικές ἐταιρεῖες Διαμαρτυρομένων Μισιοναρίων, οἱ ὁποῖες ἐμφανίσθηκαν πρὶν τό 1821 στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν Μάλτα καὶ εἶχαν ὡς κέντρα δράσεως τὴν Ζάκυνθο, τὴν Κέρκυρα, τὴν Σύρο, τὴν Σμύρνη. Ἐπίσης, δημιουργήθηκε καὶ ἡ λεγόμενη Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία γιὰ ἐκπαίδευση γιὰ προτεσταντικὸ κατηχητικὸ. Μεταξὺ αὐτῶν ἐργάσθηκαν καὶ ἡ Γερμανόφωνη Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία, οἱ Πεντηκοστιανοὶ κ.ἄ..

Τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο βλέποντας ὅλες αὐτές τίς κινήσεις, ἀντιδροῦσε μέ Συνόδους, μέ Ἐγκυκλίους, μέ ἀποφάσεις, μέ ἐνέργειες τῶν κατὰ τόπους Μητροπολιτῶν, μέ τὰ Μοναστήρια, μέ τοὺς Νεομάρτυρες. Πρόκειται γιὰ ἕναν πραγματικὸ ἄθλο. Γιατί ἐνῶ τό Πατριαρχεῖο δραστηριοποιεῖτο μέσα στὴν σκληρὴ δουλεία, ἐν τούτοις ὅμως ἔκανε ταυτόχρονα καὶ ἀγῶνα διατηρήσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, μέ ὅλες αὐτές τίς ἱεραποστολικές κινήσεις καὶ προπαγάνδες,

πού προέρχονταν από δυτικούς Χριστιανούς.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, ένα άλλο θέμα πού θά θέλαμε νά συζητήσουμε σήμερα μαζί σας είναι καί τό φαινόμενο τοῦ Διαφωτισμοῦ. Θά θέλαμε νά σᾶς ρωτήσουμε τό ἑξῆς: Τό φαινόμενο τοῦ Διαφωτισμοῦ θεωρεῖτε ὅτι δημιούργησε πρόβλημα; Γνωρίζουμε παραδείγματος χάρη ὅτι ἐπηρέασε τόν συγγραφέα τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» καί ἄλλους. Τελικά τί εἶχε νά ἀντιτάξῃ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία; Χρειαζόταν ὁ Ὁρθόδοξος Ἕλληνας τόν δυτικό Διαφωτισμό;

ΝΙ: Ὁ Διαφωτισμός ἀναπτύχθηκε τέλος 17ου αἰῶνος καί τόν 18ο αἰῶνα στήν δυτική Εὐρώπη, ὡς ἀντίδραση στήν νοοτροπία τοῦ Πάπα καί στόν δυτικό σχολαστικισμό τῶν Λατίνων. Προηγήθηκε, βέβαια, ὁ Νομιναλισμός, τόν 14ο αἰῶνα, ἡ Ἀναγέννηση τόν 15ο αἰῶνα, ἡ Μεταρρύθμιση τόν 16ο αἰῶνα καί ἔφθασε στόν Διαφωτισμό τόν 17ο καί 18ο αἰῶνα. Ὅπως βλέπετε ὁλόκληρη ἡ Εὐρώπη συνταράχθηκε ἀπό τήν σχολαστική θεολογία πού ἀναπτύχθηκε τόν 11ο μέ 13ο αἰῶνα καί ἀπό τήν ἀλαζονεία τοῦ Πάπα.

Ὁ Διαφωτισμός διακρίνεται σέ πολλά ρεύματα. Εἶναι ὁ Ἀγγλικός Διαφωτισμός, τοῦ Τζών Λόκ καί τοῦ Ντέιβιντ Χιούμ, ὁ Γαλλικός Διαφωτισμός μέ τόν Βολταῖρο καί ἄλλους, ὁ Ἰταλικός Διαφωτισμός πού ἐκφράσθηκε ὡς ἀντικληρικαλισμός, καί ὁ Γερμανικός Διαφωτισμός, πού ἐκφράσθηκε ὡς Γερμανικός ἰδεαλισμός μέ τόν Κάντ, τόν Σέλλινγκ κλπ.

Γενικά, ὁ Διαφωτισμός ἔδωσε βαρύτητα στίς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τήν λογική ἐπεξεργασία, στήν παιδεία, τήν ἐλευθερία ἀπό τήν θρησκεία κλπ.

Ἦταν ἐπόμενο, ὅτι τά ποικίλα αὐτά ρεύματα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐπηρέασαν κατά ποικίλους βαθμούς καί ὀρθοδόξους Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι ἐσπούδαζαν στά διάφορα Κέντρα, ὅπως Βενετία, Βιέννη, Ἀγγλία, κλπ. Ἀλλά ἐπειδὴ εἶχαν καί τήν ὀρθόδοξη ὑποδομή, ἦταν διαφορετικός ἀπό τά ἄλλα ρεύματα τά ὁποῖα ἐπικρατοῦσαν στήν Δύση.

Ἀναφέρατε προηγουμένως τήν «Ἑλληνική Νομαρχία». Πρόκειται γιά ἕνα βιβλίο, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε τό 1806 καί ὡς χῶρος ἐκδόσεως γράφεται στό ἐξώφυλλο ἡ Ἰταλία. Ὅμως φαίνεται δέν ἐκδόθηκε στήν Ἰταλία, γιατί ποτέ δέν βάζουν ὡς τόπο ἐκδόσεως μιά χώρα, ἀλλά πιθανόν ἐκδόθηκε στό Παρίσι. Ὁ ἄγνωστος συγγραφεύς του ὁμιλεῖ μέ πάθος γιά τήν ἐλευθερία, γιά τήν παιδεία τοῦ Γένους, στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ὁθωμανοῦ κατακτητοῦ, ἀλλά εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπό διαφωτιστικές ἀρχές καί κυρίως προτεσταντικές ἀρχές. Αὐτό φαίνεται ἀπό τό ὅτι εἶναι πολύ ἐπιθετικός πρὸς τήν Ἐκκλησία, χρησιμοποιεῖ πολύ σκληρά καί ὑπερβολικά παραδείγματα, γιά τούς ἱεράρχες, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονταν νά διαφυλάξουν 400 καί

500 χρόνια σκλαβιάς τήν ὀρθόδοξη Παράδοση, καταφέρεται ἔναντίον τῶν νηστειῶν, τῶν λειψάνων, τῶν εἰκόνων, τῶν λιτανειῶν, ἐνῶ αὐτά ἦταν ἐκεῖνα πού κράτησαν τούς Ρωμηούς στήν πίστη τους, παρά τίς πιέσεις τῶν Τούρκων καί τίς ἐπιδράσεις τῶν Λατίνων καί τῶν Προτεστάντων.

Μέ τήν εὐκαιρία αὕτη θέλω νά τονίσω ὅτι σχεδόν τήν ἴδια ἐποχή ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης συνέγραψε καί κυκλοφόρησε τό βιβλίο του Νέο Μαρτυρολόγιο, τό 1794, στό ὁποῖο περιγράφονται οἱ βίοι τῶν Νεομαρτύρων, καί οἱ ὁμολογίες πού ἔδιναν ἐνώπιον τῶν Τούρκων καί φυσικά καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο μαρτύρησαν. Αὐτό ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στό νά παραμείνουν οἱ Ρωμηοί σταθεροί στήν παράδοσή τους καί νά μήν ἀλλαξοπιστήσουν, γιατί τότε θά ἔχαναν ὄχι μόνον τήν ὀρθόδοξη πίστη, ἀλλά καί τήν ἑλληνική γλῶσσα.

Ὅταν συγκρίνη κανεῖς τά δύο αὐτά βιβλία, δηλαδή τήν Ἑλληνική Νομαρχία τοῦ ἀγνώστου συγγραφέως, πού μᾶλλον ἦταν ὁ Ἰωάννης Κωλέττης ὁ μετέπειτα Πρωθυπουργός τῆς Ἑλλάδος, καί τό Νέο Μαρτυρολόγιο τοῦ ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, βλέπει τήν μεγάλη διαφορά μεταξύ τους καί καταλαβαίνει ὅτι τελικά τό Νέο Μαρτυρολόγιο ἔπαιξε σημαντικότερο ρόλο στό νά παραμείνουν οἱ Ρωμηοί Ὀρθόδοξοι καί Ἕλληνες καί νά ἀγωνιστοῦν στήν συνέχεια γιά τήν ἀποτίναξη τῆς σκλαβιάς.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, μετά τήν Ἐπανάσταση, ἂν θελήσουμε νά κάνουμε ἕνα χρονικό ἄλμα, μετά τήν Ἐπανάσταση τί εἶδους διχασμός δημιουργήθηκε;

ΝΙ: Ὅταν ἄρχισαν νά διοργανώνονται οἱ Ἕλληνες μετά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ὑπῆρξαν πολλές συγκρούσεις μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ρευμάτων, ὅπως τοῦ ρεύματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως μέ τήν ρωμέϊκη συνείδηση καί τοῦ ρεύματος τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ. Αὐτό φαίνεται καθαρά στίς συγκρούσεις μεταξύ τῶν στρατιωτικῶν καί τῶν πολιτικῶν.

Ἦδη ἀπό τά πρῶτα Συντάγματα στίς πρῶτες Συνελεύσεις προσπαθοῦσαν νά καθορίσουν ποιοί θά λέγονται Ἕλληνες. Ἀκριβῶς αὕτη ἡ συζήτηση δείχνει ὅτι προσπαθοῦσαν νά βροῦν μιά ταυτότητα, τό τί σημαίνει Ἕλληνες πού θά κατοικοῦσαν στό ἑλληνικό αὐτό κράτος. Γι' αὐτό καί ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ ὁποῖος θεωρεῖτο ὁ ἱστορικός τῆς Ἐπαναστάσεως, κάνει λόγο γιά «ἐπανάσταση καί ἀποστασία», δηλαδή ἀπέκτησαν τήν ἐλευθερία ἀπό τούς Τούρκους, ἀλλά ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μετά τήν δολοφονία τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος ἦταν ὀρθόδοξος Κυβερνήτης καί ἐξέφρασε καί τήν Ρωσική πολιτική, οἱ δυτικές Δυνάμεις ἐξέλεξαν ὡς βασιλέα τόν Ὁθωνα, πού ἦταν Ρωμαιοκαθολικός καί μέχρι

τήν ἐνηλικίωσή του ὄρισαν μιά τριμελῆ ἀντιβασιλεία πού ἦταν Προτεστάντες. Αὐτό εἶναι πολύ σημαντικό γιά νά δοῦμε τό κλίμα στό ὁποῖο βρέθηκαν οἱ Ἕλληνες μέ τήν συγκρότηση τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά σημειώσω ἕνα κατά τήν γνώμη μου πολύ σημαντικό βιβλίο τῆς Ἑλλης Σκοπετέα, μέ τίτλο «Τό πρότυπο Βασίλειο καί ἡ μεγάλη Ἰδέα». Αὐτό τό βιβλίο δείχνει τόν διχασμό πού ἐπικρατοῦσε στό πρῶτο ἐλληνικό Κράτος. Ἀπό τήν μιά μεριά ἤθελαν νά δημιουργηθῇ ἕνα πρότυπο βασίλειο στήν Ἀνατολή, ὅπως τό ἐξέφρασε ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος στήν προκήρυξή του στόν ἐλληνικό λαό τό 1863, πού θά εἶναι ἕνα «ἀπλό συνώνυμο τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ κράτους». Ἀπό τήν ἄλλη μεριά εἶναι «ἡ Μεγάλη Ἰδέα», τῆς ὁποίας ἐμπνευστής ἦταν ὁ Ἰωάννης Κωλέτης σέ μιά ἀγόρευση του στήν Βουλὴ στίς 14 Ἰανουαρίου τοῦ 1844, πού ἀπέβλεπε στήν ἐπέκταση τῶν ὁρίων τοῦ Κράτους μέ ἀναφορά τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἔτσι, ἀπό τήν συγκρότηση τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐπικρατεῖ μιά ἰδεολογική σύγχυση στόν λαό γιά τό ποιό εἶναι τό κέντρο, ἡ Ἀθήνα ἢ ἡ Κωνσταντινούπολη; Ἔτσι, ἀμέσως μετά τήν Ἐπανάσταση καί τήν συγκρότηση τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Κράτους γίνεται ἕνας διχασμός στήν συνείδηση τοῦ Γένους. Αὐτό φαίνεται στήν συζήτηση πού ἔγινε γιά τό ποιὰ εἶναι τά σύνορα τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους, γιά τούς αὐτόχθονες Ἕλληνες καί τούς ἐτερόχθονες Γραικοὺς-Ρωμηούς, γιά τούς ἐντός καί τούς ἐκτός τοῦ Κράτους Ἕλληνες, γιά τούς Ἑπτανησίους καί τούς Φαναριῶτες, γιά τούς Ἕλληνες καί τούς Εὐρωπαίους, γιά τήν Μεγάλη Ἰδέα καί τούς Βαλκανικοὺς λαούς.

Πρόκειται γιά μιά μεγάλη ἰδεολογική καί ἐθνική σύγκρουση, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι τίς ἡμέρες μας. Οἱ δυτικές Δυνάμεις, ἀποδέχθηκαν τήν συγκρότηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους μέ τρεῖς βασικές προϋποθέσεις. Ἡ πρώτη νά ἀποδεσμευθῇ ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ δεύτερη νά συνδεθῇ μέ τήν ἀρχαία Ἑλλάδα καί ἡ τρίτη νά προσανατολισθῇ πρὸς τήν Εὐρώπη, δηλαδή ἔδωσαν μιά καινούρια ταυτότητα στοὺς Ἕλληνες. Αὐτὴ ἡ ἐθνική καί ἰδεολογική σύγχυση ἐπικρατεῖ μέχρι τίς ἡμέρες μας.

Αὐτό σημαίνει ὅτι ἐπικράτησε καί ἐπικρατεῖ ἡ διαπάλη μεταξύ Ρωμηῶν καί δυτικοποιημένων Ἑλλήνων.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, σκεφτόμαστε ὅτι τελικά ἂν δέν γνωρίζουμε τήν ἱστορία καί ἂν δέν ἐμβαθύνουμε σ' αὐτήν, δέν μπορούμε νά ἐξηγήσουμε καί σύγχρονα θέματα καί ζητήματα.

Ν.Ι.: Φυσικά δέν μπορούμε, γιατί ἐδῶ στήν Ἑλλάδα τόν τελευταῖο καιρό, καί

πάντοτε, όλα αυτά τα χρόνια, υπάρχουν αυτές οι δύο παραδόσεις. Είναι εκείνοι, οι οποίοι έλκονται από διαφωτιστικές αρχές, από τον Διαφωτισμό ή από άλλα προτεσταντικά ρεύματα τα οποία κυκλοφορούν στην Ευρώπη, και οι άλλοι είμαστε εμείς, οι οποίοι βεβαίως είμαστε στην Ευρώπη, δεν είμαστε έναντίον του ευρωπαϊκού προσανατολισμού, αλλά θέλουμε να στηριχθούμε στις ρωμαϊκές και ορθόδοξες παράδοσεις.

Και τό βλέπουμε αυτό καθαρά. Συνήθως αυτοί οι οποίοι μάς διοικούν έχουν διαφωτιστικές και σύγχρονες ευρωπαϊκές αρχές και αγνοούν έν πολλοίς την ρωμαϊκή παράδοση. Και ο λαός, ο οποίος εκκλησιάζεται, ο οποίος έχει σχέση μέ τό Άγιον Όρος, μέ τά Μοναστήρια, μέ τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, έμπνέεται από τίς ρωμαϊκές παραδόσεις. Έδω, λοιπόν, πρέπει νά δοϋμε όλη αυτή την διαφορά πού υπάρχει μεταξύ μας.

Και άν θέλετε, έπειδή καταλαβαίνω ότι περνάει και ή ώρα, νά διαβάσω, ως επίλογο αυτών πού ήθελα νά πω, μιά παρατήρηση του Στήβεν Ράνσιμαν στό τέλος του όγκώδους βιβλίου του για την «Μεγάλη Έκκλησία έν αίχμαλωσία», πού αναφέρεται στό Οικουμενικό Πατριαρχείο, γιατί είπαμε ότι πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι Πατριάρχες και τό Οικουμενικό Πατριαρχείο και πριν την Άλωση και μετά την Άλωση, καθ' όλη την διάρκεια της Τουρκοκρατίας, και στην συνέχεια και ακόμη τώρα παίζει πάρα πολύ σημαντικό ρόλο. Γράφει, λοιπόν, ο Στήβεν Ράνσιμαν:

«Τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως δεν συνήλθε ποτέ από τά γεγονότα του 1821. Ο Πατριάρχης έξακολούθησε νά παραμένει επί κεφαλής του όρθοδόξου μιλέτ, αλλά ή διοίκησή του υφίστατο στενότερη επίβλεψη και οι έξουσίες του περιορίζονταν σταθερά».

Άκολούθησε ή συγκρότηση του Έλληνικού Κράτους, οι πόλεμοι του 1912-1913 και ή Μικρασιατική Καταστροφή. Και γράφει στην συνέχεια:

«Η αντίληψη του (Κεμάλ) Άτατούρκ περί διακυβερνήσεως δεν είχε θέση για τά μιλιέτ. Έκτοτε ή έξουσία του Πατριάρχη υπήρξε καθαρώς εκκλησιαστική: Έγινε απλώς ο Αρχιεπίσκοπος μιās φθίνουσας θρησκευτικής κοινότητας σέ ένα κοσμικό κράτος, του όποιου οι κυβερνήτες δυσπιστούσαν προς αυτόν και τον αντιπαθούσαν για την πίστη του και για την φυλή του. Τό ποίμνιό του, πού περιορίσθηκε τώρα μέσα στην Τουρκία, στην Ίνστανμπούλ –τό όνομα Κωνσταντινούπολη απογορεύθηκε– και στά προάστειά της, μπορούσε νά αποβλέπει σέ αυτόν μόνον για ήθική καθοδήγηση και παρηγοριά. Η κατάσταση του κάθε άλλο παρά βελτιώθηκε κατά τίς επόμενες δεκαετίες», καταλήγει ο Ράνσιμαν. Και αυτό είναι όντως μιά μιά τραγική διαπίστωση και φυσικά πρέπει νά χαρούμε για την έλευθερία μας, για την συγκρότηση του Κράτους μας, αλλά δεν πρέπει νά απομακρυνόμαστε από τό

Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, νά τό σεβόμαστε καί νά τό ἀγαποῦμε, γιατί ἔχυσε πάρα πολύ αἷμα καί ἔκανε πολλούς ἀγῶνες, γιά νά διατηρήσῃ καί τήν Ὁρθόδοξη Παράδοση καί γιά νά παραμείνῃ ἡ Ὁρθοδοξία σέ αὐτόν τόν τόπο, ἡ Ρωμαίικη Παράδοση.

Κ.Χ.: Σεβασμιώτατε, σᾶς εὐχαριστοῦμε πολύ.

Ν.Ι.: Νά εἶστε καλά, καί ἐγώ εὐχαριστῶ γιά τήν συνομιλία.–